
ТАТЈАНА НИКОЛИЋ

Универзитет уметности у Београду, Факултет драмских
уметности – Менаџмент и продукција позоришта,
радија и културе, Београд

DOI 10.5937/kultura2069086N

УДК 004.738.5:7.071.1-055.2(497.11)"20"

141.72:7.01(497.1)"20"

004.738.5: 316.647.82-055.2(497.11)"20"

оригиналан научни рад

ДРУШТВЕНИ АНГАЖМАН МЛАДИХ УМЕТНИЦА У ДИГИТАЛНОМ КОНТЕКСТУ

Сажетак: *Младе жене заузимају све значајније место у онлајн простору користећи све предности дигиталног доба и стваралачке карактеристике интернета и дигиталних медија. У тексту се испитује да ли и у којој мери младе ауторке из Србије користе своју уметничку продукцију и своје профиле на дигиталним платформама за изражавање друштвенополитичких ставова, и каквих, а посебно какво је њихово разумевање феминизма, родне равноправности и искуство са родном дискриминацијом. Друштвени контекст прве половине 2020. године током које је рађено истраживање обележила је пандемија и последично ванредно стање и изолација, а поред тога уобичајеном окружењу њиховог стваралаштва припада и сексизам у медијима и јавном простору. Истраживање је обухватило индивидуалне интервјуе са осам ауторки млађе генерације у различитим уметничким пољима (визуелне уметности, музика, филм, књижевност и извођачке уметности), кроз које је испитивана њихова употреба друштвених мрежа и дигиталних платформи, критичко мишљење и критичка уметничка продукција, те реакције на глобалну кризну ситуацију и друштвене проблеме.*

Кључне речи: *критичко мишљење, друштвене мреже, маркетинг уметности, женско стваралаштво, младе жене, феминизам, родна равноправност у култури*

Увод¹

Текст се заснива на знању и теоријама из области феминизма и студија рода, нових медија и дигиталних комуникација, те менаџмента и маркетинга у култури.

Одговоре на истраживачка питања ауторка текста је прикупљала кроз директне интервјуе са уметницама на крају (првог) периода ванредног стања, изолације и пандемије у Србији – јун и јул 2020. године, и у одређеној мери етнографском анализом и анализом садржаја одабраних уметница на интернет платформама и друштвеним мрежама (првенствено Фејсбуку и Инстаграму), објављених током периода ванредног стања и изолације.

Ауторка искрено и срдечно захваљује уметницама са којима је разговарала у оквиру овог истраживања, на отворености и посвећености да разговарају и о личним темама. Оне не само да су издвојиле време и енергију, већ су и поделиле неке приватне и интимне дилеме, страхове, несигурности, размишљања, осећања и бриге. Тек све то заједно омогућава суштинско разумевање питања које овај текст поставља и квалитетније осветљава феномене које ћу покушати да представим и анализирам кроз текст.

Медијски, уметнички и друштвени контекст

Дигиталне платформе за комуникацију, умрежавање и информисање, забаву, пласирање и продају различитих садржаја остварују значајне медијске, друштвене, економске, политичке, али и културне и уметничке сврхе и циљеве. Они се могу сагледати као стубови савремене медијске сцене, са једне стране, али и као све значајнији фактори информисања о уметности, коришћења и доживљавања уметничких садржаја, стваралачке комуникације и размене, промоције, дистрибуције и продаје у сектору уметности и културе. Многа разматрања и концептуализације развијене у домену студија нових медија и дигиталне комуникације су стога релевантне и за поље маркетинга уметности, макар за сегмент који се одвија на дигиталним платформама.

Према истраживању културних потреба и навика грађана Србије, који је Завод за проучавање културног развика

---

¹ Рад је настао као резултат ангажовања на пројекту „Идентитет и сећање: транскултурални текстови драмских уметности и медија” Факултета драмских уметности бр. 178012 који финансира Министарство просвете и науке РС. Истраживање је делимично спроведено и уз подршку Фонда за науку Републике Србије, програма ПРОМИС у оквиру пројекта ФЛИМ бр. 6066876.

спровео 2016. године², интернет за потребе културе [...] користи 62.1% свих испитаника. Садржаје из културе на интернету свакодневно прати 11.9%, свих испитаника, неколико пута недељно 14.6%, и једном недељно 10.7%. Жене чешиће користе интернет за потребе културе у односу на мушку популацију, а са годинама живота опада број корисника интернета у сврху културе. Урбано становништво (42%) у значајно већем проценту посећује редовно, односно барем једном недељно, садржаје из културе од становништва руралних подручја (28.6%). Чак 80% високообразованих грађана користи интернет и у сврху културе, док то чини 61% средњеобразованих и 31.5% нижеобразованих грађана³. Ови подаци младе високообразоване жене у градовима сврставају у најактивније кориснике интернета у сврхе културе.

Савремено медијско тржиште и дигитални простор карактерише пролиферација медијског садржаја: продукција садржаја је значајно појефтинила, снижен је „улазни праг“ на медијску сцену, приступ омогућен свакоме (или макар значајно већем делу становништва него што је то било карактеристично за претходне периоде развоја медијског окружења), те се сматра да је дошло не само до веће доступности садржаја већ и демократизације продукције. Медијска продукција на интернету захтева мање почетне инвестиције те је приступ олакшан, а аудиторијум, начелно, глобалнији и потенцијално шири. Слободнија продукција и олакшан приступ (често могу да) иду паралелно са смањењем квалитета садржаја, доминацијом непроверених, непоузданих и ирелевантних извора информација, те губљењем граница приватног и професионалног/јавног. Затрпавање, хиперпродукција, zasiћеност и преплављеност отежавају проналажење квалитетне и професионалне информације, те способност претраживања и медијска писменост и компетенције постају све релевантнији. Истовремено, сведоци смо фрагментације аудиторијума.

У огромној понуди садржаја, грађани, посебно млади, знатно више користе информације до којих долазе путем онлајн медија или друштвених мрежа, при чему у овом процесу

---

2 Опачић, Б. и Субашић, Б. (2016) *Културне потребе и навике грађана Србије*, Београд: Завод за проучавање културног развоја, стр. 179-180.

3 Nikolić, T. (2019a) Android apps as marketing and/or young audience development tools within cultural institutions in Serbia, излагање на међународној научној конференцији *Novi horizonti kulture, umetnosti i medija u digitalnom okruženju*, Fakultet dramskih umetnosti, Београд, 11-14. септембар 2019.

*публика не трага за садржајима, већ садржаји проналазе њих*⁴.

За све претходне феномене и многе друге, карактеристичне за нове медије, дигиталне и мрежне комуникације како их виде бројни аутори⁵, препознају се значајне сличности и сродности са уметничком сценом, системима промоције и дистрибуције уметничког дела, развоја уметничке публике и процеса рецепције макар у дигиталном простору. Ова аналогија једна је од премиса овог текста. Са друге стране, ако сматрамо да макар у одређеној мери, савремене медијске технологије и комуникацијске праксе доприносе развоју е-демократије, теледемократије, сајбер демократије, виртуелне демократије, мобилне демократије⁶, могло би се и очекивати да доприносе и развоју публике за уметничке и културне садржаје који се тим медијским технологијама промовишу и дистрибуирају, као и за јачање културне демократије, унапређењу партиципације како у продукцији, тако и у рецепцији уметничких садржаја, те разноликости уметничке сцене у дигиталном простору.

*Дигитализација и нове технологије један су од разлога зашто је развој публике постао тако висок приоритет Европске комисије и националних европских држава. Сматра се да друштвене мреже подстичу људе на активније учешће и интеракцију у свим аспектима живота и да постоји све веће интересовање за стваралачким доприносом, дискусијом и дијалогом. (Други разлог би свакако био све веће усмеравање институција културе на тржиште и захтев да у што већој мери саме остварују приходе[...]) Према извештају са конференције „European Audiences: 2020 and beyond”⁷ одржане 2012. године, развој публике може се остваривати – укључивањем у креирање програма, стратегије, маркетинга; те дијалогом са публиком о створеном делу – у другом се највећа очекивања полажу управо у друштвене мреже и нове комуникацијске технологије*⁸.

---

4 Nikolić, M. Моћ грађана – од participације у креирању садржаја до медија цивилног сектора, у *Медији цивилног друштва као алтернатива медијском популизму, сензационализму и лаžним вестима*, постконференцијски зборник, приредили Грухоњић, D. и Valić Nedeljković, D. (2019) Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 34.

5 Исто; Vukićević, V. (2018) Novi mediji u mrežnoj komunikaciji, *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti*, br. 33, Beograd: Fakultet dramskih umetnosti, str. 207-224.

6 Nikolić, M. нав. дело, стр. 35-36.

7 Европска комисија. European Audiences: 2020 and beyond, закључци са конференције, 16-17. октобар 2012; <http://www.culturenet.cz/res/data/016/001795.pdf>

8 Nikolić, T. нав. дело.

Интересантно је у овом контексту размотрити и феномен „чуvara пролаза” (gatekeeper): да ли постоји „чување пролаза” за гласове младих жена на интернету (нпр. Инстаграму) и како функционише – које су претпоставке тог процеса (gatekeeping-a), ко су актери и чиниоци (stakeholder-и), како процес функционише, кога пропушта, а кога не? Реализовани интервјуи нуде део одговора на ово питање, а интердисциплинарни оквир из којег сагледавамо феномен „чувања пролаза” у овом случају чине женске студије и студије рода, маркетинг у уметности, и теорија и пракса друштвених мрежа.

У сличном смеру ускраћивања или смањења простора за изражавање и деловање, али на другачији начин, на локалне ауторе/ке поред родних и сексуалних стереотипа, предрасуда и очекивања⁹, делује феномен електронског и медијског колонијализма, у којем инострани садржаји, наративи, естетика, аутори и формати произведени у центру/има имају примат и доминирају (мањим) тржиштима (полу)периферије, или пак локалне поруке и наративи бивају измењени, изманипулисани, филтрирани у свом путу ка глобалном аудиторијуму и прилагођени очекивањима, потребама и интересовањима центра¹⁰.

„Однос Интернета и уметности у Србији указује се као комплексна констелација разноликих дискурса дигиталне културе, културних политика, међународних односа, тржишта, као и могућности самог медија”¹¹.

Које су друштвено политичке идеје и вредности уметница млађе генерације и како их оне испољавају у оквиру или изван свог уметничког рада на дигиталним платформама и друштвеним мрежама? Како разумеју и ангажују се у феминизму?

Феминистичка уметност уводи нове приступе, субјективности, сензибилитете, перцепције и нове форме у свет уметности. [...] Уметност усмерена ка друштвеној и политичкој промени тежи да трансформише наше разумевање и доживљај друштвених и политичких проблема, али она

---

9 Maguire, E. (2018) Hoaxing Instagram: Amalia Ulman Exposes the Tropes of #Instagirlhood, in: *Girls, Autobiography, Media*, Palgrave Studies in Life Writing, Palgrave Macmillan, Cham, pp. 175-203.

10 Newsom, V. A. and Lengel, L. (2012) Arab Women, Social Media, and the Arab Spring: Applying the framework of digital reflexivity to analyze gender and online activism, *Journal of International Women's Studies*, vol. 13, issue 5, pp. 31-45;

11 Mevorah, V. (2015) *Internet i umetnost na prostoru Srbije 1996-2013 – Odlike umetničkih diskursa na polju Interneta u Srbiji*, doktorska disertacija, Beograd: Univerzitet umetnosti, str. 238.

нема за циљ само емпатију и саосећање за постојеће проблеме. Обећање активистичке уметности је редефинисање разумевања како уметности тако и политике [...] охрабрујући нас да свет и његово функционисање гледамо другачије и нудећи нове моделе уметничке продукције и друштвене организације¹².

Ако је уметност широко прихваћена као „пројекција будућих светова (утопијских), манифестација жеље за променом, представа директне критике реалности или институција, алегорична форма, симболичка идеја или политичка иронија и сатира”, а дистрибуција уметничких дела „увек политичка – идеолошка”, ова ауторка поставља питање, ако се неко уметничко дело бави одређеном друштвеном темом, да ли се одмах сврстава у друштвено ангажовану уметност, или је то просто индивидуални израз уметника на индивидуалну тему у садашњости која му је важна? Постоји ли и колико је важна дистанца између намере уметника и значаја, значења, интерпретације и ефеката неког уметничког рада? Да ли уметност уопште може да се одвоји од политике, иако се у томе дискурзивно покушава већ деценијама, ако је финансирана и подржавана од стране некаквих институција државе, а и ако само егзистира у неком друштвеном (политичком) контексту? Нема уметности која је аполитичка и безидеолошка, сматра Дипвел (Deerwell) у монографији „Феминистичка уметност, активизми и артивизми”¹³.

Феминистички уметнички пројекти и феминистички активизам срећу се најчешће у цивилном сектору, често у програмима подршке вишеструко угроженим групама, а заснивају на отворености, сензибилитету и посвећености уметница и стваралачких активисткиња упркос лошим условима рада и изостанку подршке окружења¹⁴.

Део истраживања посвећен је искуству дискриминације на основу пола и рода и начинима суочавања и разрачунавања са таквим искуствима, посебно у дигиталном окружењу. Према скорашњој студији о условима рада и живота уметница у Ријечи „Како живе умјетнице?”¹⁵ 48% је доживело дискриминацију у друштвеном окружењу, 37% није, а 15% не може да процени – „што забрињава додатно јер потврђује

---

12 Deerwell, K. Introduction, in: *Feminist Art, Activisms and Artivisms*, Deerwell, K. (ed.) (2020) Amsterdam: Valiz, p. 10.

13 Исто, стр. 10-17.

14 Nikolić, T. (20196) Umetnički projekti sa migrantkinjama – pitanja kulturnog i rodnog identiteta, *Interkulturalnost: časopis za podsticanje i afirmaciju interkulturalnosti*, br. 18, str. 85-96.

15 Banić, S. i Gojić, N. (2018) *Kako žive umjetnice?*, Rijeka: Prostor Plus.

колико смо у свим сферама живота континуирано изложене притиску системске дискриминације са једне, те интернализацији кривње са друге стране”.

Резултати овог истраживања показали су нам да су уметнице у Ријечи, а сматра се и у другим сличним срединама, већински биле дискриминисане на основу пола и рода. Оне су трпеле сексистичке коментаре, увреде, потцењивање, сегрегацију, повремено примале ниже зараде у односу на мушке колеге, биле искључиване или изложене критикама због својих приватних или пословних одлука и друго. Кроз интервјуе покушали смо да отворимо и ово питање у домаћем контексту са фокусом на младе ауторке, а ускоро се очекују и резултати шире, београдске верзије овог истраживања¹⁶.

Ауторке ријечког истраживања су закључиле да је већина испитаница „врло добро упозната са проблемима патријархалне, сексистичке и ксенофобне средине у којој живи, ради или коју због природе професије повремено посећује”, и да док неке од њих избегавају сукобе, друге покушавају да разговарају, истрају у свом ставу, неке додатним и прековременим радом покушају да отклоне сумње и критике, деле своја искуства и др¹⁷. Интервјуи обављени са ауторкама из Србије такође ће да осветле спектар начина на које младе жене покушавају да се, ментално, комуникацијски, пословно или активистички изборе са таквим притисцима из окружења.

Идеја сајберутопизма последње деценије 20. века је одавно превазиђен. Чак и ауторке попут Доне Харавеј, које су предњачиле у тврдњама да ће дигитални свет бити без идентитетских подела и опресије, одавно су препознале да то није никаква „обећана земља” и да технологије само делимично нуде нове могућности, приступ знањима и ресурсима, канале дисеминације уметничког рада и повезивања, али да делимично и рефлектују и продубљују постојеће односе моћи

---

16 Истраживање „Како живе ум(ј)етнице?” у Београду реализују продуценткиње млађе генерације Ксенија Ђуровић и Ана Вуковић, такође некадашње студенткиње на студијском програму Менаџмента и продукције позоришта, радија и културе на Факултету драмских уметности, а уз подршку платформе *Заједничко.org*, Шејме Фере, Катарине Поповић, Марије Радоман и програма Мулти Мадеира. Dragosavljević, M. (23. 06. 2020.) Ne radi se o „jednakosti” – kako žive umetnice i kulturne radnice, *Masina. posl. put pristupljeno* 26. 07. 2020; <https://www.masina.rs/?p=13899>

17 Banić, S. i Gojić, N. нав. дело, стр. 29-30.

из офлајн света¹⁸, а „извођење” рода на интернету под будним је оком бројних „чуvara пролаза”¹⁹.

Резултати интервјуа и анализе

За централни узорак у овом истраживању одабрано је осам уметница млађе генерације, тако да припадају различитим уметничким пољима и дисциплинама које се традиционално виде као мушка занимања у уметности и култури: музици (рок и савременој уметничкој), филмској режији, књижевности, извођачким – *stand up* комедији, визуелним и примењеним уметностима – илустрацији, стрипу и графичком дизајну, а са циљем да се истраживачка питања и хипотезе примене на различита уметничка поља и медије. Одабране ауторке део су београдске, и домаће културне, уметничке и креативне сцене у Србији, неке од њих и са повременим или чешћим ангажманима, наступима и признањима изван граница наше земље, што је било посебно релевантно у анализи коришћења интернета за регионалну и међународну комуникацију, представљање и повезивање, као и реаговање на друштвене теме и проблеме изван граница наше земље и разумевање свог места, улоге, домета и одговорности на ширем друштвеном плану. Саговорнице су одабране на начин да је ауторка текста неке од интервјуисаних уметница познавала лично и имала изграђен однос са њима, који је омогућио да се отворено и лакше разговара и о питањима вредности, ставова, као и личних дилема и преиспитивања, док је са другима ово био први контакт, што осигурава одређену дозу истраживачке дистанце и објективности.

У овом тексту представљени су резултати три батерије питања постављених у оквиру одржаних интервјуа. Прва се односила на друштвено окружење, друштвено политичке проблеме које препознају као приоритетне, и њихову мотивацију и посвећеност да допринесу решавању тих проблема. Друга батерија односила се на идеје, праксе и политике родне равноправности и феминизма: разумевање појма феминизма, процену родних односа на домаћој културној сцени и ширем друштву у Србији, те лично искуство родне дискриминације и сексизма. Трећа група питања испитивала је

---

18 Newsom, V. A. and Lengel, L. (2012) Arab Women, Social Media, and the Arab Spring: Applying the framework of digital reflexivity to analyze gender and online activism, *Journal of International Women's Studies*, vol. 13, issue 5, pp. 31-45; Antonijević, Z. (2013) Strategije kiberfeminizma: feminizam na društvenim mrežama u Srbiji, *Genero: časopis za feminističku teoriju i studije kulture*, br. 17, Beograd: Fakultet političkih nauka, str. 183-208.

19 Maguire, E. (2018) Hoaxing Instagram: Amalia Ulman Exposes the Tropes of #Instagirlhood, in: *Girls, Autobiography, Media*, Palgrave Studies in Life Writing. Palgrave Macmillan, Cham, pp. 175-203.

начин и меру у којој ауторке деле своје политичке и друштвене ставове у дигиталном простору (у оквиру и изван своје уметничке продукције).

*Лични ставови и
друштвено политички приоритети*

Неки од централних друштвено-политичких проблема које младе ауторке препознају и промена које у друштву у Србији морају да се десе су: слабост институција и изостанак поверења у њих, популизам и недостатак истинске политичке визије и правца, корупција, партократија и партијско или рођачко запошљавање – „Превазилажењем личних интереса на свим нивоима би све процветало јер би заслужни кадрови били на позицијама и бринули о заједничком интересу...”, социјална неправда – „све дубљи друштвени јаз између грађанства и повлашћених слојева”; медијска сцена и недостатак слободних медија, једноумље и недостатак критичког мишљења, те лоша информисаност у друштву.

Илустрација 1. „РТС: Ваше право да Џеки Чен”,
љубазношћу ауторке Јелене Радановић

Поред ових, ауторке мапирају као изузетно важне и вербално насиље и изостанак дијалога; доминантне вредности и недостатак толеранције, дискриминацију и угрожена права ЛГБТ и других мањинских заједница, затвореност и недостатак свести; занемаривање културних потреба и културног живота, недовољну подршку култури; уништавање и загађеност животне средине; небригу о менталном здрављу; централизацију економског и друштвеног живота у Београду; те запуштеност јавног образовног, и здравственог система.

Приликом разговора на тему друштвено политичких проблема и приоритетних промена, младе ауторке се често устручавају да изразе отворено своје мишљење, сумњајући у своју компетенцију да о макрополитичким, економским, социјалним и другим питањима говоре или им допринесу, или о свом праву да коментаришу, понекад с обзиром да

нису сигурне да ли се у „довољној мери” саме ангажују на решавању препознатих проблема. Овим темама приступају озбиљно, одговорно и самосвесно.

1.1. Трудим се да не размишљам о стварима које ја не могу да променим, или у којима ја лично не желим да се ангажујем. [...] Пошто је то толико велико и преплављујуће, а ја не радим у том домену, онда ми је ефикасније да радим оно што ја могу.

1.2. Трудим се да не размишљам много о политици, јер не мислим да сам компетентна у том смислу.

Осећања која доминирају када говоре о друштвено политичкој ситуацији у Србији су незадовољство, разочарање, безнадежност, беспомоћност, песимизам, безизлазност, резигнираност, љутња, очај.

Оне такође претежно избегавају да дефинишу своју циљну групу и друштвену групу / културни модел којем се обраћају својим стваралаштвом – визуелним, музичким, филмским, књижевним и др. Иако је део саговорница био свестан, упућен и информисан ко чини њену групу пратилаца, корисника или посетилаца њених садржаја и програма, већина је објашњавала да се приликом самог стваралаштва не обраћа ниједној групи или профилу интенционално, већ да углавном производи садржаје из личне потребе и инспирације, а потом ти садржаји пронађу своје даље адресе.

2.1. Не размишљам о публици, размишљам више о себи...

2.2. Искрено, не знам... Некад не знам да ли уопште пишем за неку циљну групу или онако инстинктивно.

2.3. Ја када стварам свој садржај и пласирам га немам циљну групу коју таргетирам. Али сам схватила морам више да се позабавим тиме ко дели моје садржаје, па сам инсталирала аналитике и могу тачно да кажем ко ме прати и дели и до кога су моје поруке стигле.

2.4. Овде нема стратегије. То би ми било важно да је активистички пројекат, или да је регионална продаја. А пошто су ово арт пројекти могу да радим шта хоћу... Ко ће се са тим повезати и пронаћи ја не могу да навигирам.

2.5. Ја уопште на почетку овог концепта пре годину дана нисам се обраћала никоме, већ самом себи, требало ми је да ми неке ствари дођу до главе. И даље немам циљну групу којој се обраћам, још увек искључиво радим то само због себе, то је себично али тако је. Кад будем кренула да се обраћам некој циљној групи, боље да престанем да радим. Ово није комерцијалне природе.

2.6. Ја се вечито трудим и желим да приђем широј групи, и тинејџере у средњој школи да привучем, да се заинтересују...

Разговарала сам са младим уметницама и о томе да ли оне желе, да ли активно покушавају да допринесу и укључе се у решавање неких од наведених друштвених и политичких проблема, и какав је њихов однос према активизму, било кроз свој уметнички рад или изван њега. Један део саговорница говорио је да жели да допринесе и укључи се, али да их спречава недостатак времена, финансија, подршке, да не верују да могу да направе икакву промену, да немају капацитета и потенцијала, као и да се не би осећале безбедно уколико би више и директније износиле друштвене и политике критике у свом јавном наступу и раду.

3.1. Депримира ме све што се дешава, па ми не остане енергије да осмислим пројекат. У нашој клими кад бих кренула да радим нешто велико, запажено и критички, нисам сигурна да ли бих имала храбрости тиме да се бавим – има их свуда, гледају све. Такође, овде је тешко направити нешто велико и значајно – пројекти који не иду под руку естаблишменту у региону тешко и да долазе до адекватне финансијске подршке.

3.2. Знам да би, да ја то кренем да радим, моја мама имала проблема на послу.

И док често не виде себе као активисткиње, и избегавају да свом уметничком раду доделе и неки активистички, друштвени или политички циљ, део ауторки поделио је како их искрено радује, мотивише, испуњава када њихово стваралаштво емотивно или ментално дотакне другу особу, када постоји разумевање, комуникација, размена и када утичу на расположење или осећања своје публике и пратилаца. Ово се поставља као важна димензија њиховог рада када је реч о утицају на друге особе и на друштво, поред наравно, основне потребе за унутрашњом комуникацијом и реакцијом на унутрашње потребе, наративе, идеје и осећања.

4.1. Мени је страшно драго кад нешто што ја нацртам је људима симпатично, насмеје их или испровоцира неку реакцију.

4.2. Кад неко и подели утисак и мишљење и неку емоцију коју је доживела/о захваљујући неком мом раду, учини ми велику част и задовољство.

4.3. Ја на сцени кажем неки стереотип, ми се насмејемо, али нешто и изазовемо на тих пар минута, поставимо питање.

Оне тако комуникацијске димензије свог стваралаштва виде као микро-утицај на свакодневицу, расположење или мишљење својих пратилаца, углавном без претензија, амбиција или очекивања да утичу на промену свести или ставова по друштвеним или политичким питањима.

5.1. Кроз мале уметничке пројекте људима даш нешто што и не очекујеш и не планираш. Видиш анестезиологе на ГАКу који носе „Само нежно према себи”, смирују труднице твојим беџом. [...] Потпуно је сулудо, не можеш ни да претпоставиш шта ће ту да се деси и развије. Зато ми се чини непотребан труд да кренем од крвних ствари и великих тема, кад кроз конкретан пример видим да и мали дизајнерски активизам може да прокрчи пут до нивоа до којих ја не могу да дођем институционалним каналима.

Илустрација 2. „Само нежно према себи”,
љубазношћу ауторке Јане Оршолић

Постоје наравно и изузеци које је важно на овом месту препознати. Филмска ауторка Ивана Тодоровић континуирано поставља тешка и комплексна питања и потресне теме у средиште свог документарног стваралаштва, предано бирајући да се суочава са табу темама и подиже свест у друштву о друштвено осетљивим групама и насилничким матрицама понашања са којих нам је лакше да скренемо поглед; комичарка Јелена Радановић повремено у своје наступе интенционално позиционира и наративе о насиљу над девојчицама и женама, и иако их представља у форми вица и шале својствене послу који ради и креативном изразу стендап комедије, то истовремено представља и свесну интервенцију у јавном дискурсу коју је ауторка могла да изабере и да не изводи; и др.

Према Дипвел, феминистичка уметност бави се крупним политичким питањима и политикама, али и замагљује / дискутује линију разграничења јавног и приватног, инсистира на личном као политичком и тиме утврђује значај микро-политика свакодневног живота. *Феминизам инсистира да је „приватна сфера” – дом, породица, друштвено уређење односа, одржавање и репродукција самог живота – неодвојива од „јавне”, те у политику уводи читаве области друштвених, сексуалних, психолошких и емотивних тема.* Такође, феминизам пледира за преиспитивање граница између продукције и репродукције – односно боље разумевање друштвене репродукције живота – љубави, бриге у породици, организацију рада, институција здравственог и образовног система – области које су третиране као мање вредне, а што су често мотиви или теме, формати или контексти феминистичког (и женског уопште) уметничког рада²⁰, и које управо срећемо у значајном делу опуса ауторки које су предмет овог пилот истраживања.

Феминизам, родна (не)равноправност и дискриминација

Ауторке процењују да је Србија далеко од родне равноправности, да мушкарци и жене нису једнако третирани у друштву, и да је дискриминација свеprisутна, илуструјући то са једне стране личним примерима, а са друге стране медијским дискурсом, неједнаким присуством на позицијама моћи у друштву, примерима из пословног окружења и другим. Међу одговорима препознаје се спектар начина суочавања са дискриминацијом и сексизмом, али и преиспитивање сопствене позиције и реакције. Неке од саговорница истичу да и у другим, развијеним земљама постоје слични проблеми, као и да оне лично нису у својој породици и уском пословном окружењу имале негативна искуства. Током дужице разговора, пак, и ове ауторке присете се, те наведу различита искуства која се могу сврстати под неравноправни третман, и посведоче о оптерећењима или очекивањима која постоје према њима с обзиром на пол (род).

6.1. Сви људи који су исправни немају те идиотске коментаре на мушко – женске теме, али они који нису исправни и иначе у приватном животу и на послу причају будалаштине. Ти људи се код мене одмах дискредитују и више се не бавим њима.

6.2. Ја сам имала ту срећу да нисам осетила ту дискриминацију на својој кожи, нити у нашој земљи. Имамо

---

20 Deerpwell, К. нав. дело, стр. 17.

професоре на академији женског рода, композиторке итд., није деловало као проблем за образовање и напредовање, док сам скоро схватила да у Америци и у Немачкој се то веома осећало и композиторке и уметнице су имале проблеме.

6.3. Трим разне видове дискриминације чим изађем из зграде.

6.4. Друштво је у ретрадиционализацији, у много чему стагнирамо, а у понечему смо и назадовали.

Неке од ауторки као да осећају да не могу да се буне и буду критички оријентисане јер њихова искуства нису тако негативна, а положај угрожен као неком другом. Стога оне овакве ситуације нормализују, очекују од себе да се изборе или изолују, не потресају, буду чврсте и на тај начин учине проблем мањим или непостојећим. Укратко, талентоване, способне, одговорне и посвећене младе жене преузимају и ову одговорност и посао на себе.

Уз поједине изузетке, слажу се у оцени да културна сцена није равноправна и да нису подједнако заступљене уметнице и уметници, да нема довољно жена које воде културне организације и да недостаје подршке. Са друге стране, процењују да постоје позитивни помаци и да се дешавају промене и побољшања.

7.1. Апсолутно је родно равноправна, сигурно није ником спречен рад или напредовање. Дешавају се те неке неједнакости, које испадну спонтано, неке ствари су биолошке...

7.2. Чула сам да у култури има више жена, али су то у суштини најмање плаћене делатности, чини ми се да је то тачно. На већини директорских позиција су мушкарци и даље.

Општи проблеми политичке природе, корупција и непотизам, а потом и мали капацитети и финансијске могућности сектора културе и неразвијене културне потребе међу становништвом Србије, према речима неких од саговорница, вишеструко су значајнији проблеми и препреке за напредовање и остваривање креативног и индивидуалног потенцијала у Србији и региону.

8.1. Тренутно је у Србији у културној политици најважније да ли си политички подобан, а тек онда се врши даље раслојавање. Мора прво да се повећа буџет за културу, потом да се јасније одреде циљеви и визија, а тек онда што се инклузивности тиче. Можда звучи смешно,

али мислим да су квоте неопходне, док нам не уђе у менталитет.

8.2. Мушкарци и жене имају једнаке прилике, ми уопште немамо тај проблем, осим политичког. Али верујем да сигурно има неких предубеђења која могу да спрече децу. Мада данас више нема толико ни везе са половима, деца су уопште спречена да се окрену уметности, музици, креативности.

Иако је свака саговорница поделила неко, често значајно и систематско искуство дискриминације, сексизма и патријархата које је доживела у различитим окружењима, велики број њих сумња у своју компетентност да о тој теми говори, даје оцене или коментарише, уступајући простор за такву конверзацију неким који су „стручнији”. Делимично, ово је значајно и са аспекта препознавања сопствених привилегија, као и одговорности за изречену реч и јавно деловање, што је свакако валидно и вредно поштовања, али се у великој мери примећује и утишавање сопственог гласа, непознавање сопственог мишљења као довољно релевантног и уступање простора неком другом. Поставља се питање да ли и какав простор за интервенцију у овом домену постоји на уметничким високошколским установама и да ли је могуће да се оне укључе у изградњу ове врсте компетенција и вештина уметница/ка, имајући у виду институционална ограничења патријархалног контекста у којем, упркос свим напорима појединаца/ки, функционишу.

9.1. Највише волим да причам о свом искуству јер нисам ни антрополог ни социолог па није у реду да дајем неке опште оцене. Свесна сам да моје мишљење ипак има везе и са мојим околностима, Београд итд., ствари су негде другде можда другачије.

9.2. Мораш прво да се образујеш, ако одеш у погрешном смеру можеш да направиш штету. Боље да не кажем, него да људи чују нешто погрешно. Не бих волела ни да неко мисли да се ја нешто правим паметна...

Саговорнице су често делиле и своја очекивања да мизогинија, патријархат и сексизам треба да буду мање доминантни међу женама, те разочарање што то често није тако, и неопходност удруживања, женске солидарности и подршке.

10.1. Морам да признам да ја ту имам проблем са женама у целој тој причи, и са мамама, са женама којима је такво понашање океј.

10.2. Морају и жене да престану да се смеју у великим колективима на глупе сексистичке форе, а и саме да их про-

изводе. Када заузмеш прави став, то јесте болно – увек је бити другачији болно, али на дуже стазе је продуктивно, почну да те сматрају колико – толико равноправном.

10.3. Много болно је и што су жене жени јако често вук. Трпела сам у више наврата дискриминацију због својих избора и начина живота од стране жена.

10.4. Док ми не направимо наши чопор, појединачно не можемо ништа.

Један од циљева истраживања односио се и на мапирање различитих приступа феминизму и разумевања овог појма и покрета. Ауторке су све о феминизму говориле у позитивном тону, сматрајући феминистичке вредности делом савремене цивилизације, људским и грађанским правима, човечности и равноправности. Истовремено, већина је потврдила и да се о феминизму углавном говори о негативном контексту, као о агресивном, милитантном, радикалном покрету „против”.

11.1. Просто то је борба за једнака права свих људи без обзира на род, пол и остало. Ја то видим као широк покрет за друштвену правду; 11.2. Борба за људска права, као и антирасизам, неопходан покрет.

11.3. Ја сам чула да су то жене незадовољне собом, али међутим то није тачно, то су жене које желе нешто да промене и држе до себе, ја то тако видим, и које имају довољно самопоштовања да се са овом нашом свакодневницом изборе, да се боре за своја права.

11.4. Феминизам је за мене поштовање жене, заштита жене и уважавање жене као личности. Мислим да је феминизам неопходан и да је то једини начин да се положи жена у друштву промени.

11.5. Начин мишљења и пут сазнања;

11.6. Борба за освешћивање жена.

11.7 Појам људске једнакости – да је свако биће једнако битно важно и његово време и слободно и радно и снови... Појам човечности. Надам се дану кад ће то бити једина могућа опција и природно понашање.

У односу на очекивања пре почетка истраживања, постфеминизам²¹ се у спроведеним интервјуима препознаје у значајно мањој мери. Ниједна од саговорница не сматра да је

---

21 Veseljević Jerković, S. (2012) „Ti si superžena”: nova ženstvenost u popularnoj kulturi, *Genero: časopis za feminističku teoriju i studije kulture*, br. 16, Beograd: Fakultet političkih nauka, str. 117-140.

равноправност постигнута, феминизам ирелевантан и борба непотребна, иако је ово „патријархална дискурзивна стратегија” који се у великој мери среће међу младим, активним и самосталним женама данас²². „Постфеминистичку визију супержене”, по којој жене данас могу имати све ако су довољно способне – а ако немају, то је зато што оне нису компетентне, а не јер постоје структурни фактори који то онемогућавају, моје саговорнице ретко подржавају.

Поред свега наведеног, део ауторки често се и свесно суочава са стереотипима у вези са професијама, способностима и интересовањима мушкараца и жена, претпостављањем њихове сексуалне оријентације, коментара на рачун физичког изгледа, година или сексуалног или породичног понашања и избора, а то све још у већој мери препознају у јавном и медијском простору. Због стереотипа и очекивања средине (личне, професионалне и шире јавности) неке од саговорница имају тешкоће у психолошком усклађивању професионалног, родног и сексуалног идентитета и то представља додатно оптерећење, а о чему постоје и релевантни уметнички пројекти који то пропитују²³. Неке од њих преиспитују своју женственост, покушавају да је заштите, конструишу што независније од спољашњих друштвених очекивања, и у томе су значајни узор и модели, потенцијалне или реалне менторке у професионалном развоју. Ауторке се суочавају са микроагресијама, неадекватним тоном, избором речи или говором тела у професионалној комуникацији, нежељеним коментарима, проценама и нетраженим саветима од људи који им нису блиски као и претпоставкама да су њихова постигнућа или интересовања заслуге мушких партнера. Још једном се показује да женско тело, избори и живот као да се сматрају јавним и као да су сви позвани да их коментаришу и процењују.

Шала на рачун жена може се много лакше и са више успеха изрицати од шале на рачун мушкараца. Ове шале су често вулгарније и много више се односе на тело и телесност но шале које су усмерене ка мушкости (ту се јављају и шале на рачун амбиције, сигурности и сл. - тзв. мушких вредности)²⁴.

---

22 Исто, стр. 127.

23 Maguire, E. (2018) Hoaxing Instagram: Amalia Ulman Exposes the Tropes of #Instagirlhood, in: *Girls, Autobiography, Media*, Palgrave Studies in Life Writing, Palgrave Macmillan, Cham, pp. 175-203.

24 Dragičević Šešić, M. Mizoginija u obrascima masovne kulture, u: *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse* (prvi tom), priredila Blagojević, M. (2000) Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu, str. 372-373.

Неке од ауторки суочавају се са инфантилизацијом или објектификацијом, али онда повремено покушавају да, у том ограниченом спектру могућности, те стереотипе и ограничења преокрену у своју корист. Уз оптерећење својим физичким изгледом и временом и енергијом уложеним у улепшавање (било да преиспитују да ли довољно, или превише времена посвећују овим активностима), код неких од ауторки препознаје се и оптерећење да оне представљају на неки начин све друге жене, да говоре у име свих, као и да друге жене у одређеној мери представљају њих, и постављају од њих очекивања која оне после морају да испуњавају, или оповргавају. Све то појачава идеју о женској конкуренцији, сујети, и да „може бити само једна” што додатно отежава и лични и професионални развој, комуникацију и изражавање младих ауторки у домаћем и регионалном контексту.

Употреба дигиталних платформи и критичко мишљење

Уз анализу српског сајбер простора и сајбер културе – њихових граница, актера, процеса настанка и развоја, у свом докторском истраживању 2015. године Вера Меворах указује и на недовољну проблематизацију језика нових медија на простору Србије као и недовољно промишљање и деловање културних (и научних) институција у домену дигиталног развоја друштва у Србији²⁵.

Младе уметнице са којима сам разговарала су у значајној мери присутне у том сајбер простору и на дигиталним платформама, али углавном не раздвајају своје приватне канале комуникације на друштвеним мрежама, од канала намењених професионалној афирмацији и промоцији свог уметничког рада, док је продаја најмање релевантан циљ за већину. Инстаграм је по њиховом мишљењу, а и по пракси, адекватнији за професионалну употребу од Фејсбука, док је на овој мрежи страница очекивано сматрана професионалнијом од профила. Неколико модела присуства и комуникације на дигиталним платформама које примењују ауторке млађе генерације су:

- Личне и професионалне дигиталне комуникације се преплићу и мешају. Ауторке не маре за то много, јер свакако не дају велики значај том аспекту свог рада и немају амбиције да се дигиталном промоцијом стваралаштва баве професионално.

---

25 Mevorah, V. (2015) *Internet i umetnost na prostoru Srbije 1996–2013 – Odlike umetničkih diskursa na polju Interneta u Srbiji*, doktorska disertacija, Beograd: Univerzitet umetnosti.

- Ауторке имају више дигиталних канала комуникације и на различитим каналима у мањој или већој мери деле приватне, односно професионалне садржаје. Остављају пратиоцима и колегама на избор и вољу на којим каналима их прате.
- Коришћење опције „Блиски пријатељи” или сторија уместо поста, на мрежама које су претежно професионалне, у случајевима када постоји жеља за дељењем неког приватнијег садржаја.
- Одрицање од приватног простора и фокусирање на професионалну комуникацију. Ауторке одлучују да углавном не деле своје ставове на интернету, или/и не деле садржај у вези са породицом. У овом случају долази до својеврсне аутоцензуре из професионалног разлога, али и из сумње у адекватност и усклађеност приватног идентитета и приватних интересовања, ставова и активности са професионалним идентитетом.

12.1. Осећам се да је мој живот јаван због специфичности посла. Да је то лични простор другачије бих водила.

12.2. Раздвајам тако што сам од тренутка кад сам одлучила да промовишем своју музику на интернету и друштвеним мрежама ограничила свој лични простор и не користим на тај начин друштвене мреже.

12.3. Не раздвајам, трудим се да друштвене мреже користим као професионалне канале.

Код значајног дела саговорница постоји својеврсно дистанцирање од планске, структурисане и професионалне дигиталне комуникације, сумња у своје компетенције, недостатак интересовања, представа да је то нечији туђи домен за који оне нису способне.

13.1. Све у животу радим по осећају и то сам укратко ја. Како ми дође данас, сутра већ друга прича. Немам живаца да то планирам. Мислим да се јако види кад неко ради испланирано, и мени је то исфолирано и безвезе, и то више не бих била ја.

13.2. Све користим као неки дневник, не обраћам толико пажњу како је то упаковано. Заправо могу да кажем да сам поприлично лош „пакер” онога што радим.

Супротно од већине медија у савременом медијском простору у Србији, а и глобално²⁶, младе ауторке уметничког и донекле медијског садржаја у дигиталном простору, занемарљиво се баве својом публиком, њеним интересовањима, очекивањима и потребама, и тек у ретким ситуацијама обликују тај садржај уопште имајући је на уму. То, наравно, има своје негативне стране и последице са аспекта дисеминације и дистрибуције уметничког садржаја и дигиталних пракси развоја публице. Нарцизам, који се традиционално приписује контексту друштвених мрежа и генерацијама које су на њима најактивније²⁷, није препознат у разговорима нити у презентацијама ауторки на овим дигиталним платформама.

Ауторке које интересује да учествују у јавном дискурсу на друштвене и политичке теме, и да се изјашњавају по важним питањима, често сматрају да су њихови ставови јасни на основу радова и да нема потребе да их експлицитно изражавају, а такође не желе да досађују својим пратиоцима и да их тиме одбијају. Неке од њих пак, сматрају учешће у јавним дискусијама, активистичким процесима и ширењу релевантних информација, својом, не само грађанском, него и професионалном улогом.

14.1. Мислим да изражавам оно што се у најширем контексту може назвати грађанским правима. Нисам симпатизер ниједне странке никад била, али увек говорим о грађанским слободама и правима.

14.2. Свој Фејсбук профил користим за промоцију својих филмова и радионица, али не суздржавам се да се изјасним везано за друштвено политичке ставове када за то имам потребу.

14.3. Главни проблем је цензура... Десило се да је један мој твит, који нема везе са политиком (sic!) „РТС: Ваше право да Цеки Чен”, заврши на мајицама, и на то сам баш поносна. Питали су ме да ли хоћу да их тужим за ауторска права – напротив, мени је драго ако ми онда лакше запамтимо да су они пуштали Цекија Чена док су ишли протести испред њих. Људима је то смешно, али ја се питам да ли су свесни колики је то проблем и шта је заправо порука иза тога.

---

26 Nikolić, M. (2010) *Budućnost srpskog medijskog prostora – kreativno vs. komercijalno*, *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 128, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 153-154.

27 Maguire, E. (2018) *Hoaxing Instagram: Amalia Ulman Exposes the Tropes of #Instagirlhood*, in: *Girls, Autobiography, Media*, Palgrave Studies in Life Writing. Palgrave Macmillan, Cham, pp. 175-203.

14.4. Читав један мој концепт је настао 2014. кад су биле поплаве, тад сам се можда највише и ангажовала. Радила сам потопљене багере у Колубари. То је била катастрофа, ми нисмо имали воде 15 дана у Лазаревцу, нестајала је струја, магистрала је била поплављена, били смо одсечени од света; а људи дижу цене у продавницама... Нема уља, нема ничега, и ја сам тад, тј. после кад је било могућности, урадила огромну ситошtamпу, сад имам и литографију²⁸.

Илустрација бр. 3 „Тихо тече Колубара и мој живот с њом”,
љубазношћу ауторке Јелене Милићевић

Закључак

Међу уметницима млађе генерације у Србији постоји значајан непрепознат потенцијал и таленат како за ауторску продукцију у различитим доменима и професионалну афирмацију на домаћој, регионалној и међународној сцени, тако и за укључивање у активистичке, друштвене и политичке покрете и јавни дискурс о различитим локалним и глобалним проблемима. Културна сцена у Србији поседује овај значајан ресурс који би значајнијом подршком институција, организација и медија допринео разноликости, квалитету и прогресивности домаћег креативног сектора на међународном плану.

Ипак, ауторке саме не изражавају у значајној мери амбицију и не односе се плански према својој професионалној афирмацији. Претежно не виде одређену друштвену групу као своју циљну групу, и иако су понеке свесне и информисане

---

28 Овај рад је Центар за културу Лазаревац, одакле је ауторка, откупио уз подршку Министарства културе у 2019. години. „Тихо тече Колубара и мој живот с њом” Јелене Милићевић (1992) један је од шест радова одабраних на конкурс за који се пријавило чак стотину и четири аутора. Међу само неколико изабраних су, на пример, још Урош Ђурић и Селман Тртовац.

о томе ко им је доминантна публика, оне нису ту групу одабрале свесно и определиле се да се њој обраћају. Оне стварају за себе и због себе, и препуштају да садржај „дође до оног кога се тиче”. У анализираним случајевима, то што је уметнички рад објављиван и дистрибуиран на друштвеним мрежама, омогућава глобалност и приступ међународном тржишту, сцени и публици само до одређене мере и у партикуларним ситуацијама. Превазилажење географских ограничења у промоцији и дистрибуцији је тек могућност, са много препрека у реализацији.

Младе ауторке у Србији, као и колегинице у Ријеци, уз начелно позитиван став према феминизму, препознају неравноправност мушкараца и жена у ширем друштву, и искусиле су велики број пута дискриминацију и ниподаштавање. У послу и у оквиру културне сцене сматрају да су боље третиране у односу на просечан положај жена у друштву, с тим што се препознаје значајно оптерећење условљено очекивањима, предрасудама и стереотипима, сексизмом и мизогинијом у професионалним круговима, чак и када ауторке нису на тај начин о томе говориле. Поставља се питање користи и штете за саму уметницу уколико би (пре)познавала и критиковала неправедан третман у професионалном контексту, те мотивације да покушавају саме да изналазе начине да се са њиме суоче пре него да посежу за другим средствима и приступима. Ауторке су говориле о искуствима осуђивања у случају било каквих избора, попут оног да се оснује, или пак не оснује породица. Чини им се да постоје позитивни помаци у равноправности унутар културне сцене и уметничког и креативног сектора, што нас радује и надамо се да ће се културна политика и менаџмент у том смеру у Србији и развијати у наредном периоду.

У тексту о мизогинији у масовној култури са почетка миленијума, Драгићевић Шешић утврђује у том контексту да *интернет још увек није створио нове културне обрасце и вредности*²⁹, а бројна истраживања, међу којима и ово чије смо резултате представили овим текстом показала су да, ни две деценије касније, нисмо много одмакли, те да су сексизам, патријархат и мизогинија свеprisутни како у онлајн, тако и офлајн просторима. *Обрасци су исти, структуре митова су исте, стереотипи и предрасуде, само се садржаји митова и легенда разликују*³⁰.

---

29 Dragičević Šešić, M. Mizoginija u obrascima masovne kulture, u: *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse* (prvi tom), priredila Blagojević, M. (2000) Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu, str. 404.

30 Исто.

У погледу коришћења дигиталних платформи, ауторке, упркос значајном стваралачком и уметничком, те и пословном потенцијалу, претежно не раздвајају у значајној мери приватне од професионалних канала комуникације на интернету. Поставља се питање да ли то сугерише и замагљену границу између приватних и професионалних идентитета, што је изузетно често случај код уметничких професија, а посебно специфично у контексту активизма, и феминизма. Делимично, разлог лежи и у својеврсном одрицању уметница од способности и компетенција да се професионални канали комуникације негују, нелагоди приликом професионалног, промотивног и продајног комуницирања на мрежама, а потенцијално и недостатку смелости да се томе озбиљније посвете и уложе значајније ресурсе (време, енергију, новац). Као и у неким другим сферама у култури, уметничком стваралаштву и креативним индустријама, упркос значајном таленту, квалитету рада, аутентичности, оригиналности и посвећености, препознаје се недостатак самопоуздања, као и несигурност, превелик осећај одговорности и нестабилност положаја и каријере. Ови фактори младе ауторке наводе или да се уздржавају од преузимања значајнијих професионалних корака и гласнијег и друштвено ангажованијег иступа³¹, или да се самосагоревају и исцрпљују³². Ауторке углавном немају стратешки и плански однос према својим (потенцијално) професионалним дигиталним платформама, и на њима се делимично цензуришу о личним и о политичким ставовима.

На основу свега наведеног, могуће је скицирати одређене препоруке за деловање релевантних актера. Образовне институције у домену уметности, а и друге, морале би да препознају своју одговорност у развијању критичког мишљења, изградње друштвено политичких ставова и одговорности, као и самопоуздања, емотивне и социјалне интелигенције својих студенткиња, и студената како би оне/и били у могућности да у потпуности разумеју, максимално вреднују и искористе своје таленте и потенцијале. Са друге стране, образовни програми могли би у већој мери да укључују јачање капацитета у области промоције уметности, маркетинга, дигиталне комуникације и умрежавања, као и продаје. Овакви програми подршке и едукације добродошли су и

---

31 Nikolić, T. (2016) *Rodni odnosi na alternativnoj muzičkoj sceni Srbije i regiona*, Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova AP Vojvodine.

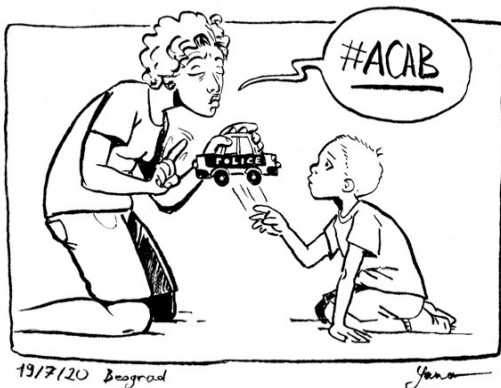
32 Barada, V. and Primorac, J. Non paid, under paid and self-exploiting labour as a choice and a necessity: example of women in creative industries, in: *Young Women in Post Yugoslav Societies: Research, Practice and Policy*, ed. Adamović, M. et al. (2014), Zagreb: Institut za društvena istraživanja, str. 143-164.

из цивилног сектора или специјализованих организација – сензибилизаних за феминистичке праксе у култури, у циљу развоја културног менаџмента, маркетинга и културне политике који би тежили родној равноправности и пружали значајније прилике и простор женском и феминистичком стваралаштву у којем се према спроведеном истраживању налази значајан квалитет и потенцијал за допринос домаћој онлајн, и офлајн културној сцени.

Неке од саговорница нису информисане о праксама и политикама родне неравноправности у домаћем, и иностраном сектору културе, док неке препознају проблеме политичке и економске природе као приоритетне, у оквиру конструкције свог идентитета радника/це у култури, али и ангажованог грађанина/ке, који доминирају над родним идентитетом. Иако се у потпуности слажемо у томе колико партократија, корупција и ограничене финансијске могућности сектора културе неповољно утичу на развој културног живота и услове рада актера у пољу, ово је и сигнал организацијама и институцијама које се баве унапређењем родне равноправности у култури да се активније упусте у истраживања, као и промоцију резултата које добију, те јавне заговорачке кампање укључујући шири фронт ауторки. Поред тога, менторски односи са другим, искуснијим ауторкама, као и умрежавање и удруживање појављују се као позитивна пракса у подршци, личном и професионалном развоју младих уметница.

Како је претходни период у Србији био изузетно буран због ванредне здравствене ситуације, али онда и друштвене, политичке, економске, саобраћајне, психолошке и др., неке од ауторки биле су активније на Интернету и друштвеним мрежама, између осталог и у испољавању своје критике упућене различитим доносиоцима одлука и лидерима.

Илустрација бр. 4, „ACAB”, љубазношћу ауторке Јане Адамовић

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

- Antonijević, Z. (2013) Strategije kiberfeminizma: feminizam na društvenim mrežama u Srbiji, *Genero: časopis za feminističku teoriju i studije kulture*, br. 17, Beograd: Fakultet političkih nauka, str. 183-208.
- Banić, S. i Gojić, N. (2018) *Kako žive umjetnice?* Rijeka: Prostor Plus.
- Barada, V. and Primorac J. Non paid, under paid and self-exploiting labour as a choice and a necessity: example of women in creative industries, in: *Young Women in Post Yugoslav Societies: Research, Practice and Policy*, ed. Adamović, M. et al. (2014), Zagreb: Institut za društvena istraživanja, str. 143-164.
- Deepwell, K. Introduction, in: *Feminist Art, Activisms and Artivisms*, ed. Deepwell, K. (2020), Amsterdam: Valiz, pp. 9-20.
- Dragičević Šešić, M. Mizoginija u obrascima masovne kulture, u: *Mipiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse* (prvi tom), priredila Blagojević, M. (2000) Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu, str. 371-404.
- Dragosavljević, M. (23. 06. 2020.) Ne radi se o „jednakosti“ – kako žive umetnice i kulturne radnice, *Mašina*. posl. put pristupljeno 26. 07. 2020; <https://www.masina.rs/?p=13899>
- Европска комисија. *European Audiences: 2020 and beyond, закључци са конференције* 16-17. октобар 2012. <http://www.culturenet.cz/res/data/016/001795.pdf>
- Maguire, E. (2018) Hoaxing Instagram: Amalia Ulman Exposes the Tropes of #Instagirlhood, in: *Girls, Autobiography, Media*, Palgrave Studies in Life Writing, Palgrave Macmillan, Cham, pp. 175-203; https://doi.org/10.1007/978-3-319-74237-3_8
- Mevorah, V. (2015) *Internet i umetnost na prostoru Srbije 1996-2013 – Odlike umetničkih diskursa na polju Interneta u Srbiji*, doktorska disertacija, Beograd: Univerzitet umetnosti.
- Newsom, V. A. and Lengel, L. (2012) Arab Women, Social Media, and the Arab Spring: Applying the framework of digital reflexivity to analyze gender and online activism, *Journal of International Women's Studies*, vol. 13, issue 5, pp. 31- 45.
- Nikolić, M. (2010) Budućnost srpskog medijskog prostora – kreativno vs. komercijalno, *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 128, Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, str. 144-160.
- Nikolić, M. Moć građana – od participacije u kreiranju sadržaja do medija civilnog sektora, u *Mediji civilnog društva kao alternativa medijskom populizmu, senzacionalizmu i lažnim vestima*, postkonferencijski zbornik, priredili Gruhonjić, D. i Valić Nedeljković, D. (2019) Novi Sad: Filozofski fakultet, str. 25-39.
- Nikolić, T. (2016) *Rodni odnosi na alternativnoj muzičkoj sceni Srbije i regiona*, Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova AP Vojvodine.

Nikolić, T. (2019a) *Android apps as marketing and/or young audience development tools within cultural institutions in Serbia*, izlaganje na međunarodnoj naučnoj konferenciji „Novi horizonti kulture, umetnosti i medija u digitalnom okruženju”, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd, 11-14. septembar 2019.

Nikolić, T. (2019b) Umetnički projekti sa migrantkinjama – pitanja kulturnog i rodnog identiteta, *Interkulturalnost: časopis za podsticanje i afirmaciju interkulturalnosti* br. 18, str. 85-96.

Опачић, Б. и Субашић, Б. (2016) *Културне потребе и навике грађана Србије*, Београд: Завод за проучавање културног развика.

Veseljević Jerković, S. (2012) „Ti si superžena”: nova ženstvenost u popularnoj kulturi, *Genero: časopis za feminističku teoriju i studije kulture*, br. 16, Beograd: Fakultet političkih nauka, str. 117-140.

Vukićević, V. (2018) Novi mediji u mrežnoj komunikaciji, *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti* br. 33, Beograd: Fakultet dramskih umetnosti, str. 207-224.

Саговорнице са којима су реализовани индивидуални интервјуи:

Јана Адамовић, стрип ауторка и илустраторка, интервју одржан у Београду, јун 2020.

Маја Боснић, композиторка, интервју одржан путем Скајпа, јун 2020.

Јана Оршוליћ, графичка дизајнерка и едукаторка, интервју одржан путем Скајпа, јун 2020.

Јелена Радановић, стендап комичарка, интервју одржан у Београду, јун 2020. и јул 2020.

Јелена Милићевић, визуелна уметница, интервју одржан путем Скајпа, јул 2020.

Ана Ћурчин, кантауторка, одговори достављени писменим путем, јул 2020.

Јелена Палигорић Синкевић, драмска списатељица, одговори достављени писменим путем, јул 2020.

Ивана Тодоровић, филмска редитељка, одговори достављени писменим путем, јул 2020.

ТАТЈАНА НИКОЛИЋ

Tatjana Nikolić

University of Arts in Belgrade, Faculty of Dramatic Arts –
Management and Production in Theatre, Radio and Culture, Belgrade

SOCIAL ENGAGEMENT OF YOUNG
FEMALE ARTISTS IN THE DIGITAL CONTEXT

Abstract

Young women take more and more significant place in online space using all the benefits of the creative features of Internet and digital media. Even though gender inequality is possibly even more present in the online space comparing to the offline, digital environment also stands for a platform for (artistic) expression and an arena of the tension between attitudes, tastes, expressions and ideas. New generations of female authors in the local and regional digital context (could) precede, inspire and lead with their authentic critical thinking and production. This text examines if, to what extent and how young female authors use their artistic production, especially their digital platforms, for expressing social and political opinions. We were particularly investigating their understanding of feminism and gender (in)equality, as well as their experience of discrimination and sexism. The article is based on the individual interviews with selected female authors of the younger generation, through which their attitudes, values, critical artistic production, messages and narratives, as well as reactions to the global crisis and social problems were investigated. To the certain extent, the article also reflects on their content on digital communications channels (web sites, Facebook profiles and pages, Instagram profiles and other platforms for digital creativity and distribution of artistic content). This pilot research included eight female artists active in different artistic and creative fields in Serbia: visual and applied arts, music (popular and contemporary experimental), film, literature and performing arts. A particular topic that marked the social context of the first half of 2020 when the research was conducted, has been the pandemic caused by the virus covid19, as well as emergency state and isolation that came as a consequence. Additionally, context of their production, activism and life is marked by sexism existing in media, online as well as offline public space.

Key words: *critical thinking, social media, arts marketing, female artistic work, young women, feminism, gender equality in culture*